

Wien, Wien, nur du allein

Krúdy „bécsi regényei”

A húszas évek elején Krúdy publikációs lehetőségei meglehetősen beszűkültek. Íróársai között nem állt egyedül ezzel a szorongató problémával. A színre lépő irodalmi rendcsinálók elérkezettnek látták az időt, hogy elégtételt vegyenek rajta jelentősnek egyáltalán nem nevezhető tanácsköztársasági szerepvállalása miatt. Mit róhattak föl bűnéül? Riportjait (*A kápolnai földosztás, Fehérvári könyv*), melyek közül az utóbbit névtelenül jegyezte, vagy lelkes cikkeit (*Új történelmet kell írni, Szegény gyerekek a szigeten*), melyekhez hasonló hevületűt korábban az első világháborút magasztalva, később Horthyék bevonulását éltetve úgyszintén írt. Mindez kevésnek bizonyult. Pekár Gyulának nem felejtettek.

A Magyar Múzsza folyóirat 1920. januári számában megjelent egy cikkekcske *Krúdyzmus vagy bolsevizmus?* címmel. Ebben az irományban az „n. a.” szignójú tollforgató még az októberi (értsd: őszirózsás) forradalom iránti lelkesedését veti a szemére, majd egy 1919. májusi publikációját kárhoztatja (*Milyen Magyarország? Pesti Futár, május 19.*), melyben Krúdy olyasmiket ír, hogy eltűnt a monokli, és grófok és zsidók elvtársnak szólítják egymást.

Nem lehet csodálkozni azon, hogy Krúdy ezután nyílt levelet ír Herczeg Ferencnek, a Petőfi Társaság elnökének. Bejelenti: régi tervét valósítja meg, midőn kilép ebből a társaságból. Pekár Gyula, aki nemcsak kultuszminisztériumi államtitkári tisztséget viselt – író léte –, hanem a Krúdyt támadó Magyar Múzsza szerkesztője és a Petőfi Társaság egyik vezetője is volt, elérkezettnek látta az időt, hogy fellépjen nála jóval tehetségesebb pályatársa ellen. Vajon miért? A történet valóságos krimi, legalábbis egy megtorlatlanul maradt bűneset.

A századfordulós Budapesten élt egy alacsony sorból származó, gyönyörű ifjú hölgy, aki pártfogói révén pompásan berendezett belvárosi szalonjában szívesen látta nemcsak a grófokat s más főúri támogatóit, *akikből* élt, hanem a tehetséges ifjú írókat és más művésze-

ket, *akikért* élt. Pilisy Rózáról van szó, akinél sokszor megfordult Krúdy, és a daliás természetű fiatal Pekár Gyula úgyszintén állandó látogatói közé számított. Róza anyagilag is támogatta Pekárt, ám az, amikor szert tett egy tehetőse arára, szakított vele. Ekkor a csalódott nő mellbe lőtte magát. Csakhogy a kihívott orvos a lött seb alapján kizárta az öngyilkosság lehetőségét. Pilisy Rózára szerinte rálöttek. S Pekár Gyula éppen ott időzött a lakásban. (A történetet részletesen megírta Féja Géza *Krúdy és legendái* című tanulmányában, in: *Törzsek, hajtasok*. Szépirodalmi, 1978, 64–66.) Krúdy később a *Francia kastélyban* felhasználta ezt a háború előtti Pesten széltében-hosszában keringő históriát. Pankotai Pál (másképp: Pekár Gyula) a regény ellenszenves figurája, aki modellje volt a Nemzeti Múzeum előtti Arany János-szobor férfi mellékalakjának.

Eljött az idő, s Pekár Gyula törlesztett. Krúdy nem tudott visszavágni, Pekárnak írt nyílt levele korabeli publikációs fórum híján akkor nem, csak jóval később jelenhetett meg (lásd Krúdy Zsuzsa: *Apám, Szindbád*, Magvető, 1975, 62–63.). Mindenesetre Krúdy irodalmi léte és ennek következtében megélhetése igencsak ellehetetlenült. A *vörös postakocsiból* írott szindarabját visszaadja a Nemzeti Színház, a képviselőházban politikai interpellációba keverik bele a regényt.

Persze nemcsak személyes okok vezérelte támadások érik. Még 1919 őszén jelent meg – a megszálló román hadsereg katonai cenzorának engedélyével – Fehéri Armand újságíró vádirata a magyar írókról *A vesztegető forradalom* címmel. A pamflet-kötet szerzője ebben hosszú listát közöl azokról, akik valamilyen anyagi díjazásban részesültek a kommün idején. A névsor elegáns. Babits Mihály, Benedek Marcell, Cholnoky László, Déry Tibor, Füst Milán, Heltai Jenő, Kassák Lajos, Kosztolányi Dezső, Lengyel Menyhért, Márai Sándor, Móricz Zsigmond, Nagy Lajos, Szabó Dezső, Szép Ernő, Tóth Árpád szerepel a listán, hogy csak a legnevesebb írókat, költőket említsük. Őket mind-mind megvesztegette a forradalom – Fehéri Armand sze-

rint. Természetesen Krúdy Gyula is közöttük van. Egy megnevezetlen cikkért, valamint *A betyár álma* című elbeszéléseért kapott mindösszesen 6500 koronát. Pedig ha tudta volna Fehéri, hogy az említett szépirodalmi munkája Krúdynak már 1919. január 1-jén megjelent az Esztendő hasábjain, s ez csak valamilyen újraközlés lehetett vagy előleg egy kötettervre, amelyből csak később, a forradalom után lett valóság. A szerző, Fehéri Armand egyébként épp Rákosi Jenő lemondása után, az első, 1918. novemberi forradalmi hullám idején lett az Írók Otthon Köre választmányának tagja. Közeli figyelhette tehát a kollégáit.

Mások sem tudnak komolyabb vádpontokat felhozni Krúdy ellen. Tormay Cécile író, aki a *Bujdosó* könyvében mintegy hetedfélszáz oldalon keresztül sorolja a polgári demokratikus kísérlet, majd az azt követő baloldali hatalomátvétel időszakában szerzett negatív élményeit, csak azt tudja a szemére vetni, hogy forradalmat csinált az Astoriában, valamint a Közmunkák Tanácsának azt a javaslatot tette, hogy a forradalmi idők megörökítésére bizonyos utcaneveket változtassanak meg.

A szegénybéllyeg az írón ragadt. Hiába hagyott abba mindenféle publikálást a kommunista hatalom utolsó két hónapjában, hiába tűnt el a fővárosból is, és menekült a szó szoros értelmében a Bakonyba, az új hatalmi elit és szócsövei nem felejtettek, mert gondosan jegyezteltek, olykor – mint láttuk Fehéri Armand példáján, nem is az ellenség soraiban. Krúdy hiába írt Horthyról,

majd Horthynéről, a felnagyított vétékek emlékét nem lehetett ilyen egyszerűen eltörölni. Pedig osztozott ő az érelődő trianoni tragédia siratóinak fájdalmában is. Egy elfelejtett kis tárcájában jelzi a magyarság egészének akkori hangulatát. „*A tollak hadserege föl-vonul hazája védelmében. És ha volt is közkatona vagy vezér e seregben, amely hét év előtt, például 1913-ban más-képp írt, vakmerőbb gondolat-sujtásokat vetett papirosára, együtt dúdolt az idegen darazsakkal, külföldimádatot hirdetett: az a tollkatona is megismerte az emberi kegyetlen-*

segek szörnyű titkait, a sárkányszívű Európa gyűlöletes érzelmeit, amely sohasem sejtett borzalmaknak a megismerését a sors e nemzedék számára tartogatta. Nem maradt itt többé egyetlen pennában sem az illúziók csöppje, nem lágyulhat meg többé itt egy kéz sem, amely gondolatot vet papirosra, kiölve magja is a bámulatnak, amelyet egykor ringatózva a messzi külföld iránt éreztünk. A sznobok nyegle rajongása az ismeretlen külföld csodái iránt: hosszú időre megbukott Magyarországon. Lehetséges, hogy egykor nagyszerűek és bámulatra méltóak voltak ezek a nemzetek, ámde most, amikor bosszújukat éreztetik a lovagiasan küzdő, és elbukásában is tovább hadakozó magyar nemzet ellen: igazat adunk a régi kuruc gúnydaloknak, annak a szittyá megvetésnek, amellyel őseink az idegen nemzetbeliek iránt érezttek.” (Papiros, Magyarország, 1920. május 9.) A *Pesti levelek* sorozatában papírra vetett, Krúdytól meglehe-

tősen éles hangvétellő politikai publicisztikát talán nem véletlenül nem közölte azóta egyetlen gyűjteményes kötet sem. Pedig helyesen árnyalja a korabeli közhangulatot. A hazája sorsát hosszú évtizedekig kényszerpályára terelő közelgő békeszerződés tartalmának előérzete vezeti a tollát. Hiába, a korszak hangadóinak ez kevés. Ők a múlt alapján ítélik, aszerint pedig Krúdy Gyula magyar írónak rossz erkölcsi bizonyítványt állítanak ki.

Nem áll egyedül evvel. Így vagy úgy mindenki bűnhődik, aki nem volt a 18–19-es forradalmak ellensége, s nem ment emigrációba mindjárt 1919 őszén. Vezekel Móricz Zsigmond, vezekel Babits Mihály, mindenki, aki valamiképp kapcsolatba volt hozható az ország történelmének azzal a 133 napjával. Egzisztenciájában rendül meg a magyar irodalom színe-java. Szomorú példa erre a most idézendő levélrészlet. Nem Krúdy írta, annál ő gőgösebb volt, hogy ilyesmit, s főképp ennek a címzettnek papírra vessen. Móra Ferenc az 1920-as év ínségében *Könnyes könyv* címen kiadott egy kis verseskötetet, abban a reményben, hogy a bibliofil példányok majd jobban fogynak, mint az egyszerű könyvkötések. Ebből küldött egy dedikált példányt a még mindig nagyhatalmú Rákosi Jenőnek. A kötetke kísérőlevelében így ír. „*Tavaly úgy teleltünk ki, hogy eladogattuk a feleségem nászajándékuhozott függőit, gyűrűit. Az idén aztán ezekre az én üveggyöngyeimre került a sor. Okos emberek azt mondták, könnyebb 400 drága könyvet eladni, mint 100 olcsót: így lett a kötetből amatőr-kiadás. Ha minden jól megy, a nyomdaköltségek kifizetése után tán marad belőle egy malackára való. Mást nem is igen várok tőle, csöndes vidéki ember létemre, aki soha sehova nem tartoztam, s irodalmilag is a magam szegénye vagyok.*” (A levél eredetije egy antikvár-árverésen bukkant föl nemrég.) Példátlan aláírat.

A szegénység napjai köszöntöttek a magyar írókra. Akadt, aki összéb húzta magát, mint az idézett Móralevél tanúsítja, s akadt, aki előre, pontosabban Nyugatra menekült. A magyar irodalom egy időre Bécsbe költözött. Akadt, aki személyesen is kénytelen volt a császárváros vendégszeretetét élvezni, legtöbben azonban csak műveiknek kerestek arrafelé kiadókat, ha már idehaza nem találtak. A névsor tiszteletet parancsoló. Szép Ernő két könyvével is szerepel a listán (*Az Isten is János, Szegény, grófnővel álmodott*). Akkortájt Bécsben is élt: a *Patika* antiszemita ízű színházi botrányának hatására ment oda. Erotikus tartalma miatt különösen

a grófnő-regény nem talált volna kiadóra szülőhelyén. (Miként később sem, egészen 1990-ig!) Babits szintén Bécsben jelentette meg klasszikus erotikus antológiáját, az *Eratót* 1921-ben. A Hellas Verlag mellett a Pegasus lett még a magyar szerzők második otthona. Déry Tibor, Hatvany Lajos, Bíró Lajos, Karinthy Frigyes említhető még a kevésbé ismert többi író mellett.

Krúdy úgynevezett bécsi regényei (*Mit látott Vak Béla szerelemben és bánatban, Nagy kópé, Őszi versek*) húszas évek eleji írói termésének legjavát alkotják. A három mű közül kétségtelenül a Vak Béla-töredéknek volt a legkalandosabb sorsa. A Bécsben élő Lázár Miklós szerkesztő, az író jó barátja és tisztelője, leveleiben ostromolta Krúdyt, hogy küldjön kéziratot akkor indult folyóirata, az Új Könyv számára. Ott jelent meg 1921 februárjától kezdve prózaírásiának legendás remeke, a *Mit látott Vak Béla szerelemben és bánatban*. Legendás attól lett, hogy töredékben maradt. Álmat kergető kutatók ma sem adták fel a reményt, hogy egyszer valamilyen hagyatékából mégis felbukkan a könyv befejezése. Ez azonban teljesen valószínűtlen. Szerintünk ugyanis Krúdy nem írta meg a befejező részeket, mert mindig csak annyival haladt előre a folytatásokkal, amennyire a folyóiratnak szüksége volt. Mikor hírt vette, hogy a lap megszűnt, abbahagyta a munkát. Az irodalomtörténet így is különleges remeknek tartja. Szimbolista, szürrealista, expresszionista látomások váltakoznak benne (vö. Czére Béla: *Krúdy Gyula*. Gondolat, 1987, 162.). A befejezetlen mű érdekessége, hogy nem hagy hiányérzetet, mikor váratlanul vége szakad. Mivel nem a történetvezetés izgalmas benne, hanem az álom és valóság határán tántorgó, külön világot teremtő hangulat, sajnáljuk, hogy abbamarad, de a totalitás iránti igényünk kielégül. Rész az egész helyett. Hét folytatás, semmi több.

A két másik könyv közül a *Nagy kópé* 1921 augusztusában jön ki a Pegazusnál, az *Őszi versek* pedig a következő év tavaszán ugyancsak ennél a kiadónál. Hazai visszhangjukról nincs adat. Ami van, az is egy bécsi magyar lapban, a kinn élő Hatvany Lajos tollából származik. *Krúdy Gyula új könyve* cím alatt ír az *Őszi versekről* (lásd Jövő, 1922. április 16.). A benyomásait írja meg, nem elemez, nem osztályoz, a művelt olvasó szólal meg a hangján.

Mindhárom bécsi könyvben az erotika virága szökken szárbá. Nézzünk néhány részletet ennek bizonyosságul.

„A vakzenészek e dalba ömlesztették azokat a vágyaikat, amelyeknek nincs szavuk, nincs nevük, nincs színük, csak illatuk. Mint megannyi meztelen nőalak, guggol a hegedűsök vállán e dal szelleme. Lábát nyújtogatja a kék a cimbalomból, míg a nagybölgő hasában úgy pufog a vágy, mint kövér nők hangjában, akik megállítják a cingár vándorlegényt. A vakok dala ez, akik ismét látnak, ismét megifjodnak, ismét megérintheik ajkukkal a színeket, amelyeket a nők testén láthatni.

Amikor ez izgalomtól remegő zene felhangzott esténként a kávéházban, a haza felé hajtató, gazdag háztulajdonosnők megállították kocsijukat, és mindazon szemérmertlenség megfordult, lánggra lobbant képzel-műkben, amelyeket szegyenkezés nélkül lehetne véghezvinni a nem látó férfiakkal.” (Mit látott Vak Béla szerelemben és bánatban. In: Aranyidő. Szépirodalmi, 1978, 20-21.)

Ugyane könyv más helyéről:

„A rossz-szemű képzeletében feltűntek mindazok a nők, akiket valaha az életben megkívánt. Mint a vilámlámpák, tárultak fel előtte múlt idők képei: harisnyájukat leeresztették, nők, akik magas hintóikra felszállva, életteltjes lábszárukat mutatták az ácsorgóknak, nők, akik felgyűrt szoknyájában ruhát mostak a folyóban, nők, akik szoknyájukat lengették alá almafákról, nők, akik napsütéses erkélyeken áttetsző ruhákban álldogáltak, amíg a rossz-szemű titokban alant megállott, akik gondtalanul, senkitől sem láttatva hintáztak kertekben, és a magasba emelték szétvetett bokájukat, míg a rossz-szemű görbedt hátgerinccel sompolygott a kert alatt, nők, akik fürdőházakban vizet locsoltak, nők, akik hegyek között való kirándulásoknál leguggoltak a bokrok között, és elvesztették hercegi koronával megjelölt alsóruhájukat, nők, akik álmukban forrót sóhajtván kitakaróztak, és a rossz-szemű úgy állott felettük, mint egy rabló...” (Uo. 60.)

Vagy még egy szövegrészlet:

„A puha ágy párnáin háziasan, nyájas mosollyal üldögélnek mindazok a nők, akik tetszésedet kiérdemelték. A függönyök megett jelenésükre várnak a város legszebb leányai, hogy feláldozzák magukat kedvteléseidnek. A paplan csipkéin kis ablakok vannak, amely ablakokon át megláthatod mindazon szeretkezéseket, amelyeket a városban ez idő tájt véghezvisznek...” (Uo. 106.)

S lehetne még folytatni a szemelvényeket. Ennyiből is belátható, Krúdy miért Bécsnek, Lázárnak, az

Új Könyvnek írta ezt a regényt. Életében soha nem adták ki, önálló kötetben is csak 1997-ben (a rövid életű Karinthy Kiadónál). Igaz, közben kétszer megjelent az életmű-sorozatok egyes darabjaiban – kissé elrejtve.

A *Nagy kópé* kalandja külön fejezet (bővebben lásd Kelecsényi László: *Nagy kópéságok*, Holmi, 1998. október). Legyen elég itt annyi, hogy írója talán maga is megjedte a merészségeitől, s igyekezett saját cenzoraként közreműködni regénye újbóli és hazai megjelenése érdekében. Nem rajta múlt a kísérlet kudarca.

Az *Őszi versenyek* hősnőjének származása nem lehetett megfelelő ébredő magyarjainknak a húszas évek elején. 1922-ben már van numerus clausus – Európában először nálunk, Magyarországon. S akkor az író egy zsidó nőt és annak szerelmi életét állítja műve középpontjába. Biztos, hogy ebben a karcsú, tenyérben elférő kis kötetkében nem az efféle mondatok voltak botrányos hatásúak: „Az asszony összehúzott szemöldökkel nézett darabig a földre, aztán könnyedén felemelkedett, és Ben legnagyobb elképedésére, a ritkuló bokrok közé ment, gyorsan körülnézett, majd szűk szoknyáját Ben szemeláttára térden felül felhúzta, mintha igazítani való volna ruháján ... de nem. Ben, az elcsapott zsoké olyan zavarba jött, mint akár a kilencszáz méteres vilámdíjban, amikor egész vagyonát feltette egy kancára, és verseny közben legnagyobb meglepetésére a kanca sárlani kezdett.” (Krúdy Gyula: *Őszi versenyek*. Pegasus, 1922, 15. old.) Efölött még napirendre lehet térni, s úgy tenni, mintha nem tudnánk a „sárlík” ige értelmező szótári jelentését. No de a megalázott helyzetekben látható költő, pap és katona – azt már nem nyelik le szó nélkül a keresztény úri középosztály hangadó korifeusai. Zilahy Lajos simogató és megértő, könnyen fogasztható dzsentrí-kritikáját még igen, de Krúdy vakmerőségét nem. Ugyanebben az évben jelenik meg a *Halálos tavasz*. Messze még az elhíresült filmváltozat botránya, Ralben Edit kisasszony nem vetkőzik a regényben (mint majd Karády az 1939-es filmben), itt még őt vetkőzteti egy remegő férfikéz, az öngyilkosjelölt dzsentrí. Krúdy nem kell, az *Őszi versenyek* majd csak egy világégés után, 1946-ban lát napvilágot Magyarországon, Gyomán, szépen illusztrált Kner-nyomatványként.

„Megszakadt a magyar irodalom fejlődése” – válasszolja Krúdy a Magyarország napilap körkérdésére 1922 karácsonyán. Alighanem igaza volt. Ennél a tömör

megállapításnál bővebben fejtegeti maga és nemzedéke helyzetét egy eszmefuttatásban, mely töredékben maradt fenn, nem tudjuk, mi volt a szándéka vele. *„Nem nehéz elképzelni jövődómet, mert megmutatták eleget azok az öregebb írók, akiket ifjúkoromban a józsefvárosi és budai kiskocsmákból hazáig kísérgettem, és olyan emberekről, ünnepelt barátaikról, életük hőseiről hallottam tőlük elbeszéléseket, akiknek a nevét sem hallottam soha. – Ilyen öreg író leszek majd én is, aki kopott macskabőr kabátban, kis kortyokban iszogatja borát a Lónál, vagy a Pincében, és akinek történeteit többé senki sem akarja elhinni. Egy délután hiába várják az öreg író-bácsi hazugságait az egykori bőkeblű, pesti szép hölgyekről, az önfeláldozó, hív barátokról, táncosnékről és korcsmárosnékről, irodalmi sikerekről és szegénységgel való hősies küzdelmekről: - hiába várják a szürke főt a fogadóasztalnál, az író-bácsi örökre elmaradt a kály-*

ha környékéről, a korcsmáros letörli a rovást, egy öreg-asszonyka fekete slájeret vásárol kalapjára a boltosnál. De az is lehetséges, hogy rosszabb sors várakozik rám.” (Apám, Szindbád, 71.) Látnoki szavak. Szinte maradéktalanul beteljesültek. Egy bő évtizednek kellett eltelnie, hogy valóra váljanak.

Bécs menedéket jelentett – Krúdy kedves kifejezésével élve – darab ideig. Kiadót lehetett találni ott néhány alkalomra, s meg lehetett fordulni patinás falai között, mint íróknak tette, igaz csak átutazóban Lainz felé, ahol Hatvany Lajos vendégeként töltött szép nyári heteket 1925-ben. Bár akkor sem élt ott gondtalanul. *„Itt mindenki emigráns és koldus.”* Ezt írja egy rövid üzenetében a kislányának. (Apám, Szindbád, 149.)

Aztán a bécsi szép napoknak is vége szakad. Csak a tanulmányunk címében idézett dalszöveg kecsegtet továbbra is beteljesíthető ábrándokkal. ■